

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RIYATI LINGVOPOETIKASI

Farida Ro'ziyeva

Xalqaro innovatsion universiteti

“Lingvistika (o‘zbek tili)” yo‘nalishi magistranti

LINGUISTICS OF HALIMA KHUDOYBERDIYEVA'S POETRY

Farida Roziyeva

International Innovation University

Master's degree student in Linguistics (Uzbek language)

ЛИНГВИСТИКА ПОЭЗИИ ХАЛИМЫ ХУДОЙБЕРДИЕВОЙ

Фарида Рузиева

Международный инновационный университет

Магистрант направления «Лингвистика
(узбекский язык)»

E-mail: faridroziyeva@gmail.com

Orcid: 0009-0019-1246-3374

Doi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17162367>

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli shoira Halima Xudoyberdiyeva she'riyatining ayrim qirralari lingvopoetik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Lingvopoetika – til va adabiyot mushtarakligi hosilasi ekanligiga asoslansak, shoira she'riyatida badiiy mahorat va so'z san'atkorligi mujassamlashganini ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: Badiiy matn, stilistik figuralar, lingvistik poetika, psixolingvistika, badiiy mahorat.

Аннотация: В данной научной статье рассматриваются некоторые аспекты поэзии известной узбекской поэтессы Халимы Худойбердиевой с лингвопоэтической точки зрения. Исходя из того, что лингвопоэтика является совместным продуктом языка и литературы, мы видим, что в поэзии поэта воплощены художественное мастерство и искусство слова.

Ключевые слова: Художественный текст, стилистические фигуры, лингвистическая поэтика, психоллингвистика, художественное мастерство.

Annotation: This scientific article examines some aspects of the poetry of the famous Uzbek poet Halima Khudoiberdiyeva from a linguopoetic point of view. Based on the fact that linguopoetics is a product of the commonality of language and literature, it can be seen that the poet's poetry embodies artistic skill and word artistry.

Key words: Literary text, stylistic figures, linguistic poetics, psycholinguistics, artistic skill.

KIRISH

Lingvopoetik tadqiqotlarning asosiy tamoyili matn tarkibidagi badiiy komponentlarni tilshunoslik nuqtai nazaridan tizimli tahlil qilish negizida ijodkor dunyoqarashidan otilib chiqqan poetik g'oya tabiatini so'z va ibora, so'z va maqol, so'z va metafora, so'z va matal, so'z va tasviriy ifodalar, tazodlar, she'riy san'atlarning barkamolligini ta'minlovchi asosiy funksiyasini jiddiy tekshirishdan

iborat. Masalan, shoira Halima Xudoyberdiyeva ijodida she'riy misralarda keltirilgan leksik birliklar negizida falsafiy – mushohada zalvori juda keng qamrovlikni tashkil qiladi. O'quvchi uni bir qarashda his qila olmaydi. Uni anglash esa o'quvchidan mushohada talab etadi. Bu esa, o'z navbatida, ijodkor poetik olamidagi uzil-kesil o'zgarishlarni aniqlashda muayyan masalalarni hal qilishni taqozo qiladi.

Jahon tilshunosligida lingvopoetik tadqiqotlarni talqin qilishda ikkita muhim jihatni alohida e'tirof etish lozim:

1) Lingvopoetik tadqiqotlarning psixolingvistika bilan bog'liq holda kashf etilishi va undagi yetakchi omillarning matn tabiatida zohir bo'lgan belgilar yig'indisi;

2) Matn darajalanishi natijasida obrazlilikni aniqlash va til birliklarining funksional qirralarini maromida hal qilishni taqozolaydi.

Shu boisdan ham, tilning moddiylashgan ko'rinishi ijodkor dunyoqarashida qayta ishlangan poetik shakli negizida qanday ma'no mujassamlini hal qilishni birinchi planga chiqaradi. Badiiy matnning obrazli tabiatini ko'rib chiqishda diaxronik planda yaqinlashish orqali lingvistik qirralari adabiy – tanqidiy ko'rib chiqiladi.

Adabiy va lingvistik yondashuvlarning o'ziga xosligi shundaki, unda lingvopoetik talqin qilish amaliyoti ilk bor she'riyatda sinab ko'rilgan bo'lib, keyinchalik nasriy asarlar timsolida kengayib bordi.

Holbuki, shoira ijodi, uning mavzulari va obrazlari hamda dunyoqarashi til orqali ifoda etilganligi sababli ularni badiiy asar tilini tadqiq etish orqali idrok etiladi. Bir – biriga bog'liq bo'lgan uchta: tarix, adabiyotshunoslik va tilshunoslik fanlarining o'zaro ta'siri sharoitida adabiy asarni to'liq va yetarli darajada anglash mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Mazkur ilmiy maqolada ilmiy bilishning obektivlik, tarixiylik va umumiylik usuli va metodlaridan foydalanildi.

Shoira Halima Xudoyberdiyevaning she'riy to'plamlari hamda uning ijodiga bag'ishlangan maqolalar metodologik manba bo'lib xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston xalq shoirasi Halima Xudoyberdiyeva zamonaviy o'zbek she'riyatida o'z o'rniga ega bo'lgan shoirlaridan – betakror so'z san'atkorlaridan biridir. U o'zbek she'riyatida samimiy insoniy tuyg'u va fazilatlar – sevgi va sadoqat, mehr va muruvvatni tarannum etuvchi yetuk shoira bo'lgan, aslini olganda shoira adabiyotga o'zbek xotin – qizlarining orzu va armonlari kuychisi sifatida kirib kelgan.

Shoira dastlabki she'riy to'plamlaridan boshlab, o'z ijodida ayol va ona obrazlarining sehrli qirralarini ochishga, ularning nafaqat jamiyatning to'laqonli va faol a'zolari, balki shu jamiyatning ko'rki va bezagi ekanligini o'qitirishga intilgan. Ayol obrazi – shoira ijodining bosh tisoliga aylandi.

***Sen daryosan, o'pganini qirg'oq yashirar,
Juftim bo'l deb, chopganini har toq yashirar,
Jannatim, deb quvonmasdan qumloq yashirar,
Sen baribir muqaddassan,
Muqaddas ayol!***

Uning talqinida Ayol har qanday xalq va mamlakatning kelajagi – sog'lom va barkamol yoshlarni yetkazib beruvchi mo'jizaviy kuch! Halima Xudoyberdiyeva ayni shu nuqtai nazardan o'zbek ayollarining o'y – xayollarini, ichki kechinmalarini yorqin buyoqlarda tasvirlagan, zamondoshlarida ayollarga nisbatan hurmat va muhabbat tuyg'ularini o'stirishga intilgan.

***Ayol o'tib borar, sho'x yurib,
Shamollarda soch yoygan ayol.
Ich-ichidan yo'lbars o'kirib,
Sirdan mayin jilmaygan ayol.***

Albatta, shoira mahorati bilan badiiy matn strukturasi – so'z va obrazlilik ma'lum ma'noviy maydon semalarni yuzaga chiqarish bilan birgalikda poetik sath tadrijiy imkoniyatlarini ranginlashuviga xizmat qiladi.

O'zbekiston xalq shoirasi Halima Xudoyberdiyeva (1947 – 2018) Boyovut tumanida tug'ilgan. Onasi bo'lajak shoira ikki yasharligida hayotdan ko'z yumadi va unga xolasi Qarshigul Xonnazar qizi onalik qiladi. Halima Xudoyberdiyeva o'quvchilik davrida Sirdaryoga kelgan O'zbekiston rahbari Sharof Rashidov nazariga tushadi. Shoiraning eslashicha, "Sharof Rashidov "Sirdaryo haqiqati" gazetasida she'rlarimni o'qiganlaridan so'ng o'sha vaqtdagi viloyat hokimi Nosir Mahmudov va gazeta bosh muharriri Ismoil Sulaymonovni chaqirib, "shu qizchaga e'tibor berish kerak, u o'qishga borishi kerak, ota – onasi bilan gaplashinglar" degan ekanlar. Shundan keyin uyimizga Nosir Mahmudov va Ismoil Sulaymonov borganlari va otam bilan gaplashganlari esimda bor. Va shu bilan men o'qishga kelganman, Toshkentga. Bo'lmasa u paytlar qizlarni o'qishga yuborishmasdi, biz tomonlardan. Toshkentda aziz ustozlarim Mirtemir aka, qadrli Zulfiya opa, Komil Yashin kabi millatimiz faxr – iftixoriga aylangan adabiyot namoyandalaridan ko'p mehr-muruvvatlar ko'rdim. Ishlash va yashash saboqlarini oldim. Allohga shukrki, menga ana shunday ustozlardan tahsil tahsil olish saodatini berdi".

Halima Xudoyberdiyeva 1972-yilda Toshkent davlat universiteti (hozirgi O‘zMU) ning jurnalistika fakultetini tugatgan. Moskvadagi Gorkiy nomli Jahon adabiyoti institutining Oliy adabiyot kursida o‘qigan. Shoiraning xotirlashicha, “Moskvada o‘tgan ikki yilni hech qaysi yillarga almashtirib bo‘lmaydi. Moskva menga juda ko‘p narsa bergan. Men u yerda dunyo adabiyotiga kirib bordim, desam bo‘ladi. O‘sha davrda yozilgan she‘rlarimning ham ruhi boshqacha”. Moskvada shoiraning “Faxr” va “Oq olmalar” she‘riy to‘plamlari rus tiliga tarjima qilinadi. Keyinroq esa “Reshimost” nomli she‘riy tarjima kitobi chop etiladi.

Ko‘rdim qishloq, go‘zal shaharlar ko‘rdim,

Ohorlari ketib borar, bilmaslar.

Jamalaksoch pari – paykarlar ko‘rdim,

Bahorlari ketib borar bilmaslar.

H.Xudoyberdiyeva “Saodat” jurnalida adabiy xodim, bo‘lim mudiri, bosh muharrir, “Yoshlar” nashriyotida bo‘lim mudiri, O‘zbekiston xotin – qizlar qo‘mitasi raisi, “Yozuvchi” nashriyotida yetakchi muharrir, “Sanam” jurnalida bosh muharrir o‘rinbosari, “XXI asr” gazetasida bo‘lim muharriri lavozimlarida ishlagan.

Halima Xudoyberdiyevaning ilk she‘rlari 1964-yilda o‘quvchilik yillarida Yangier tuman gazetasida bosilgan. Shundan keyin uning “Ilk muhabbat” (1968), “Oq olmalar” (1973), “Chaman” (1974), “Suyanch tog‘larim” (1976), “Bobo quyosh” (1977), “Issiqqor” (1979), “Sadoqat” (1983), “Muqaddas ayol” (1987), “Bu kunlarga yetganlar bor”, “Hurlik o‘ti” (1993), “To‘marisning aytgani” (1996), “Yo‘ldadirman” (2005) va boshqa she‘riy kitoblari nashr etilgan.

Siz kutasiz. Menam boraman,

Uchib boradurman xuddi o‘q.

Faqat...oldin xat yuboraman,

O‘sha xatni yozganimcha yo‘q...

Qirq yil o‘tdi men tez boraman,

Ranjimangiz, guvoh yeru ko‘k.

Faqat...oldin xat yuboraman,

Xatni hali yozolganim yo‘q.

Shoiraning she‘rlari ko‘plab xorijiy tillarga tarjima qilingan. To‘fon Minnullinning “Alla” pesasi Halima Xudoyberdiyevaning avtorlashtirilgan tarjimasida O‘zbek milliy akademik teatrida sahnalashtirilgan. Hamza nomidagi O‘zbekiston davlat mukofoti laureati Halima Xudoyberdiyeva Fazu Alieva, Silva Kaputikyan, Ibrohim Yusupovlar ijodidan tarjimalar qilgan.

XULOSA

Muxtasar qilib aytganda, O‘zbekiston qahramoni Ibrohim G‘afurov yozganidek, she‘r so‘zi misoli karomat yanglig‘. Unda xayolidagi hayot o‘ngga, o‘ngdagi hayot xayolga aylanib boradi. Va bu hech to‘xtamaydi.

Halima Xudoyberdiyevaning barcha yozganlari karomatlarga to‘la; balki har bir asari karomat. U qanday yozgan bo‘lsa, shunday yashadi. Umrni she‘r balandligiga, she‘rni umr balandligiga ko‘tardi. She‘ru umr aro mutanosiblik, ya‘ni uyg‘unlik yaratdi. Va shunchaki yashamadi, shunchaki yozmadi: buni uning o‘zi aytgan: xuddi qilich sermaganday bo‘lib aytgan: she‘rlarini muxlislari yodlab yurishgan”. Nafaqat yodlashgan, bu nazm durdonalarini kuylashgan, xirgoyi qilishgan. Uning she‘rlari o‘quvchi qalbini zabt etgan. Holbuki, shoira o‘z ijodi bilan zamonaviy o‘zbek adabiyotida Halima Xudoyberdiyeva otliq baland cho‘qqini yaratgani baayni haqiqat.

Haqiqatan, shoira tomonidan matnga har tomonlama yondashish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, matn stilistik, semantik, pragmatik xususiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Poetik matn orqali beriladigan informatsiyani ikki xil kategoriyaga bo‘lish mumkin: biri mazmunga taalluqli axborot, bunda mazmunga doir voqealar beriladi, ikkinchisi estetik axborot bo‘lib, bunda murakkab informatsion majmualar ishtirok etadi. Mazkur ifodada shoira ijodida bo‘y ko‘rsatgan stilistik figuralar aks etishi e‘tiborga loyiq. Negaki, shoira nazdida dunyoqarash va milliy ruh, mavzu va g‘oya, ifoda va o‘ziga xoslik uzviy chambarchas bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberdiyeva H. Buyuk qushlar. Toshkent: Yozuvchi, 2013. 726 b.
2. Sharafiddinov O. Talant xalq mulki. Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi ASN, 1979.51-b.
3. G‘ofurov I. Mangu latofat. Toshkent: O‘zbekiston, 2008.107-b.
4. Yo‘ldoshev Q. So‘z yolqini. Toshkent: Universitet, 2018. 177-b.
5. Qosimov U. Mehr va samimiyatga yo‘g‘rilgan she‘riyat. Toshkent, Xalq so‘zi, 2022 yil 15 may soni.